

CU PRIVIRE LA CERCETĂRILE MONOGRAFICE ÎN TEREN DESFĂȘURATE DE INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA (1934–1940)

10.5281/zenodo.3525122

Doctorandă **Liudmila CHICIUC**

e-mail: chiciuL@yahoo.com

Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul

ON THE MONOGRAPHIC FIELD RESEARCH CONDUCTED BY THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE OF Bessarabia (1934–1940)

Summary. The study refers to the research activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934–1940), particularly to monographic research carried out by the regional institution in the villages of the historical province. It is presented the way of organizing the monographic teams of the Institute and its research campaigns in the villages Iurceni (1935) and Nișcani (1936) from Lăpușna district, and Copanca from Tighina district (1937), Popeștii de Sus from Soroca district (1938). Based on the archival documents and materials published in the specialized and cultural magazines of that period, there are described essential aspects of the monographic field research, among which are: the way of selecting the localities in which the investigations were to be conducted; setting up of the Institute's monographic teams; research methodologies performed on “frameworks and manifestations”; diversity of themes and problems from the local social reality established for research within the monographic campaigns; organizing the daily activity of the monographic teams in the villages under investigation; difficulties encountered in the scientific research process of the social realities; applied research methods, etc. It is ascertained the relevance of the researches carried out in the field for raising the level of civilization of the Bessarabian villages and improving the working and living conditions of the population.

Keywords: Romanian Social Institute of Bessarabia, monographic research methodology, monographic field research, multidisciplinary monographic teams, the study on frameworks and manifestations of the social unity life.

Rezumat. Studiul se referă la activitatea de cercetare științifică a Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940), în special, la cercetările monografice realizate de instituția regională în satele provinciei istorice. Este elucidat modul de organizare a echipelor monografice ale Institutului și a campaniilor sale de cercetare în satele Iurceni (1935) și Nișcani (1936) din jud. Lăpușna, Copanca din jud. Tighina (1937), Popeștii de Sus din jud. Soroca (1938). În baza documentelor de arhivă și a materialelor publicate în revistele de specialitate și de cultură din acea perioadă, sunt descrise aspectele esențiale ale organizării cercetărilor monografice în teren, între care: modalități de selectare a localităților în care urmau să se desfășoare investigațiile; constituirea echipelor monografice ale Institutului; metodologia cercetărilor efectuate „pe cadre și manifestări”; diversitatea temelor și problemelor din realitatea socială locală stabilite pentru cercetare în cadrul campaniilor monografice; organizarea activității zilnice a echipelor monografice în localitățile supuse cercetării; dificultățile întâmpinate în procesul de cercetare științifică a realităților sociale rurale etc. Este constatată relevanța cercetărilor efectuate în teren pentru ridicarea nivelului de civilizație al satelor basarabene și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale populației.

Cuvinte-cheie: Institutul Social Român din Basarabia, metoda cercetării monografice, cercetări monografice în teren, echipe monografice multidisciplinare, studiul potrivit cadrelor și manifestărilor vieții unității sociale.

INTRODUCERE

Prima instituție de cercetări științifice în domeniul social, care a funcționat în ținutul dintre Nistru și Prut, a fost filiala Institutului Social Român din București (1921–1948), cunoscută sub numele de Institutul Social Român din Basarabia (1934–1940). Institutul regional a fost înființat la 18 noiembrie 1934 în orașul Chișinău. Potrivit prevederilor statutare, Institutul, structurat pe secții de profil, a urmărit cercetarea vieții sociale a localităților din diferite zone ale provinciei

și întocmirea monografiilor acestora. Filiala regională a dispus de propria publicație periodică, „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia”, în paginile căreia a fost prezentată cea mai mare parte dintre rezultatele cercetărilor întreprinse. Pe parcursul perioadei de funcționare (1934–1940), Institutul a desfășurat campanii de cercetare științifică în 6 sate din Basarabia, a editat două tomuri ale „Buletinului” și s-a implicat în diverse acțiuni, manifestații culturale și științifice, antrenând în activitatea sa personalități remarcabile din

viața culturală și națională a provinciei. Din conducerea Institutului au făcut parte Pan Halippa (președinte), Teodosie Știrbu (vicepreședinte), Nicolae Moroșan (director), Petre Ștefănuță (secretar).

Institutul Social Român din Basarabia (I.S.R. din Basarabia) a urmat cu fidelitate „atât orientarea programatică, cât și metoda monografică” [1, p. 389] ale școlii sociologice de la București, în baza cărora a format echipe multidisciplinare proprii din istorici, etnografi, juriști, medici, statisticieni, agronomi, preoți, pedologi, economiști, ingineri etc. și a organizat campanii monografice în teren. Cercetările monografice în teren au constituit primul model de studiu științific al realității sociale programat și realizat în Basarabia. Acesta a fost centrat pe satul românesc, forma de viață fundamentală și unitatea cea mai expresivă a realității sociale din spațiul românesc, deși programele de activitate aprobate de Institut au cuprins și unele prevederi privind cercetarea monografică a orașelor. Institutul a lansat, spre exemplu, proiectul monografiei orașului Chișinău, pentru care unele dintre secțiile sale active, Secția Economică și Secția Tehnică au elaborat planuri amănunțite „...pentru partea economică...” [2, p. 399] și „... pentru latura tehnică a Monografiei ...” [2, p. 414]. Însă cercetarea în teren nu a urmat și, astfel, monografia orașului Chișinău nu a fost elaborată.

Institutul regional a efectuat cercetări monografice în teren, exclusiv în localități rurale. Documentele relevă că sub egida lui au fost organizate și desfășurate campanii de cercetări monografice în 6 sate, amplasate în diferite regiuni geografice ale provinciei: *Iurceni* și *Nișcani*, jud. Lăpușna – în regiunea Codrului, *Copanca*, jud. Tighina – în regiunea Nistrului de Jos numită și Baltă sau regiunea de luncă a Nistrului, *Popeștii de Sus*, jud. Soroca – în regiunea de câmpie din nordul Basarabiei, *Dâșcova* și *Vâprova*, jud. Orhei – în aceeași regiune a Codrilor centrali. Campania de cercetări monografice de la Iurceni a decurs în perioada 1–31 august 1935, cea de la Nișcani, între 2–30 august 1936, campania de la Copanca s-a desfășurat în perioada 14 august–3 septembrie 1937, campania de la Popeștii de Sus începând de la 8/30 iulie până la 12 august 1938, campania de cercetare a satelor Dâșcova și Vâprova a decurs în luna august 1939 (datele exacte nu au fost identificate).

SELECTAREA LOCALITĂȚILOR PENTRU DESFĂȘURAREA CAMPANIILOR DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ÎN TEREN

Selectarea satelor pentru cercetări monografice nu a fost aleatorie. În fiecare caz aparte, Comitetul Institutului a stabilit mai întâi regiunea din care urma să fie

ales satul, potrivit anumitor criterii de selectare, după care a delegat un reprezentant al său pentru expertizarea și identificarea satelor potrivite. Apoi, în cadrul Secției Sociologice a filialei, cu participarea membrilor viitoarelor echipe de cercetare, a organizat discuții în urma cărora s-a aprobat satul care a întrunit criteriile înaintate și care a prezentat, în opinia monografiștilor, cel mai mare interes științific. Echipa monografică se putea opune deciziei Comitetului și, în unele cazuri, a reușit să insiste asupra alegerii altui sat decât cel propus de Comitet.

În privința identificării și alegerii satului pentru prima campanie de cercetare (1935), publicațiile timpului relevă că în ședința Secției Sociologice din 4 aprilie, Comitetul Institutului a luat hotărârea „să se cerceteze monografic un sat din regiunea Codrului, care să prezinte pe lângă alte însușiri și unele avantaje de transport” [2, p. 394]. A fost ales provizoriu satul *Nișcani*, situat în apropiere de gara Călărași pe linia Chișinău-Iași. Pentru consolidarea opțiunii sale, Comitetul l-a delegat pe secretarul filialei, Petre Ștefănuță, să viziteze satul și să întocmească un raport asupra situației de pe loc. În urma prezentării raportului, Comitetul Institutului și-a păstrat opțiunea pentru satul Nișcani ca obiect al cercetării, însă „gruparea monografică a Institutului a făcut opoziție acestei alegeri” [2, p. 395], invocând un șir de motive. Or „satul trebuie să păstreze o viață cât mai îndepărtată de influențele vieții orașenești”, să cuprindă forme vechi de proprietate răzășească și conflicte de categorii sociale”, „să ofere posibilitatea unor cercetări de memorie socială în legătură cu faptele istorice care au putut influența epicul popular, ... să prezinte interes din punctul de vedere al datinilor și obiceiurilor, ... al împrejurimilor, al climei și mijloacelor de aprovizionare” [2, p. 395]. În sfârșit, o condiție a echipei monografice a fost ca în localitatea selectată „să existe o viață religioasă cât mai intensă, determinată de mănăstirile din vecinătate”. Discuțiile în jurul motivelor arătate s-au soldat cu revenirea la raportul lui Ștefănuță privind satul Nișcani, iar confruntarea acestuia cu informațiile prezentate de echipă a condus la alegerea definitivă a satului *Iurceni* din jud. Lăpușna (care făcea parte din aceeași regiune a Codrului) pentru prima campanie monografică a Institutului regional.

Pentru cea de-a doua campanie (1936), Comitetul Institutului și echipa monografică respectivă au consimțit totuși să aleagă satul *Nișcani* din județul Lăpușna, având în vedere avantajele acestuia prezentate un an în urmă de Petre Ștefănuță. Un anumit rol în decizia dată l-a jucat așezarea localității în apropierea gării feroviare de la Călărași. Dar și faptul că, după cum a comunicat suplimentar presa, „e un sat bogat, cu gospodării frumoase și oameni vrednici și un bogat trecut istoric” [3].

Alegerea comunei *Copanca* din județul Tighina pentru a treia campanie de cercetări monografice (1937) a fost determinată, mai întâi de toate, de așezarea geografică a localității în valea Nistrului de Jos, o altă zonă naturală a Basarabiei care a prezentat interes pentru Institutul regional. Propunerea a venit din partea Comitetului instituției. În ședința comună a Comitetului și a echipei monografice s-a luat în considerare faptul că Institutul și-a propus, de la bun început, să cuprindă prin cercetări sociale toate regiunile provinciei, dezideratul fiind un obiectiv aprobat aprioric de către colaboratorii instituției deveniți membri ai echipei de cercetare. Totodată, s-a reiterat că cercetările anterioare s-au desfășurat în regiunea Codru. Drept urmare, propunerea Comitetului a fost susținută unanim și de echipa monografică. Un argument în plus a fost că satele de pe valea Nistrului de Jos (de la Tighina până la Limanul Nistrului), între care și Copanca, formau „o unitate perfectă din punct de vedere etnografic” [4, p. 615], iar cunoașterea particularităților geografice, etnografice și economice ale regiunii și identificarea problemelor populației din acest teritoriu constituia o necesitate în situația în care se dorea o mai bună organizare a vieții administrative și economice de aici.

Pentru a patra campanie monografică (1938) Institutul a ales satul *Popeștii de Sus* din județul Soroca. Motivele alegerii acestui sat au fost descrise în Raportul asupra campaniei în cauză, desfășurate în iulie–august 1938. Din raport rezultă că după ce au fost cercetate două sate din regiunea Codrului și unul din regiunea de luncă a Nistrului, Comitetul „a hotărât să cerceteze un sat de câmp cu o viață agricolă intensă” [5, fila 1]. Pentru selectarea satului, în luna aprilie 1938, Petre Ștefănuță a fost delegat în județul Soroca. Monografistul „s-a oprit asupra satului Popeștii de Sus, sat relativ nou (întemeiat în 1842)”, care „s-a arătat plin de vitalitate ca manifestare de viață” și care „prin roire a creat alte două sate (Popeștii Noi și Titireaza) și un cătun (Gh. Vodă)” [5]. Comitetul a înaintat spre discuție propunerea de a alege satul indicat de P. Ștefănuță. Echipa monografică, de comun acord cu rațiunile Comitetului, a apreciat temeiurile alegerii acestui sat, între care au fost evidențiate: extinderea moșiei prin cumpărarea de noi pământuri în vecinătate (fenomen numit „roirea popeștenilor”), hărnicia locuitorilor, absența tradițională a viciilor sociale, a consumului de alcool și hoției, așezarea în zona de câmp cu activitate exclusiv agricolă a populației și a aprobat propunerea înaintată.

Selectarea satelor pe care Institutul basarabean le-a cercetat în cea de-a cincea și ultima campanie monografică a sa (1939), *Dâșcova* și *Vâprova* din județul Orhei, a fost determinată de proiectul Institutului central, reorganizat către acel timp în instituție de cercetări

științifice de stat, care și-a propus definitivarea monografiei regiunii codrilor centrali ai Basarabiei. Proiectul Institutului de la București a fost elaborat în anul 1938 și viza studierea monografică a satelor „din fostul ocol al Culei” [6, fila 11]: Năpădeni (jud. Bălți), Bravicea, Cornova, Dereneu, Duma, Gheltova, Hoginești, Hulboca, Hirova, Iacova, Meleşeni, Morozeni, Onițcani, Puținții Mari și Mici, Rădeni, Săseni, Slobozia-Hoginești, Țibirica, Vâprova, Nicolaevca (jud. Orhei). Proiectul a inclus și târgurile Valea lui Vlad (jud. Bălți), Călărași-Târg, Cornești (jud. Lăpușna), Telenești (jud. Orhei). Campanii monografice și echipe regale studențești în unele dintre aceste sate au fost prevăzute începând cu vara anului 1939.

Filiala basarabeană, reorganizată și ea la începutul anului 1939 în Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României, urmând directivele de la centru, a inclus în programul său pentru următorii trei ani obiectivul elaborării și publicării monografiei regiunii codrilor centrali [7, p. 610-611]. În corespundere cu prevederile programului, Comitetul regionalei a ales pentru cercetările monografice din vara anului 1939 satele *Dâșcova* și *Vâprova*, care făceau parte din regiunea respectivă și a lăsat ca cercetarea amănunțită a altor două sate din același areal, *Horodiște* și *Ulm* din județul Lăpușna, precum și studierea sumară a unui șir de sate din împrejurimile acestora să se facă în anii următori. Până la decizia respectivă au existat însă și alte variante. Un raport privind activitatea Institutului regional de după reorganizare, perfectat în limba franceză, care datează cu luna mai 1939, adică cu două luni înainte de demararea ultimei campanii de cercetare, precizează că „pentru vara anului 1939 am ales satul Horodiște din județul Lăpușna, unde urmează să fie fixat sediul echipei de cercetări în satele de pe valea Bâcului. Echipa monografică a Institutului, ... va studia timp de 10-15 zile satul Horodiște și apoi va continua, la nivel regional, studierea tuturor problemelor care vor apărea în acest sat” [8, p. 203-204]. Explicațiile privitoare la schimbările care au urmat și la alegerea, în cele din urmă, a satelor *Dâșcova* și *Vâprova* nu au fost găsite în documentele timpului.

Astfel, aplicând metodologia Institutului social central, I.S.R. din Basarabia a ales satele pentru fiecare dintre cele cinci campanii de cercetare monografică câte a reușit să întreprindă pe parcursul perioadei de funcționare.

CONSTITUIREA ECHIPELOR MONOGRAFICE ALE INSTITUTULUI

În paralel cu activitățile de identificare și alegere a satelor-obiect al cercetării, Institutul s-a ocupat de

constituirea echipelor monografice și de pregătirea acestora pentru viitoarele investigații. În mod nemijlocit acest lucru a fost realizat de Secția Sociologică a Institutului condusă, în cea mai mare parte din perioada activității sale, de Petre Ștefănuță, intelectualul basarabean care a avut pregătirea teoretică specială pentru acest gen de cercetări, obținută în cadrul Seminarului sociologic de la București și experiența practică de cercetare monografică, acumulată datorită participării sale în campania Institutului central organizată la *Cornova*, județul Orhei (1931). O contribuție însemnată în organizarea echipelor și desfășurarea activităților preparatoare au avut și alte două secții ale Institutului regional: Secția Economică, condusă de Teodosie Știrbu, și Secția Tehnică, condusă de Nicolae Profiri.

Despre constituirea echipelor pentru cercetările monografice în teren, ultimul raport al filialei chișinăuene către Institutul central, datat cu 5 ianuarie 1940, a subliniat că „în cadrul Institutului s-a organizat o grupare monografică din elemente tinere și devotate acțiunii de cunoaștere a Basarabiei, cu care s-a întreprins o activitate monografică în satele arătate mai sus” [9, p. 607]. În realitate nu a funcționat o unică echipă monografică care, în aceeași componență, să participe la toate campaniile realizate de Institutul regional. De fapt, dintre toate filialele regionale, doar cea de la Cernăuți a constituit, în aprilie 1939, o „grupare” monografică permanentă, alcătuită din șefii secțiilor filialei, aceasta urmând să se ocupe de toate cercetările programate în teren. I.S.R. din Basarabia a organizat sau reorganizat echipa monografică în fiecare an, astfel că, pentru fiecare campanie de cercetare în teren, echipa a avut o componență numerică diferită și parțial o componență nominală diferită. Un impediment la menținerea stabilității echipei a fost și faptul că doritorii de a se antrena în cercetări aveau la dispoziție doar concediul anual de la locul de muncă de bază care nu întotdeauna coincidea cu perioada desfășurării campaniei.

Informațiile despre mersul cercetărilor sociale din Basarabia, publicate în revistele și ziarele timpului, au elucidat faptul că în fiecare echipă a Institutului regional cel puțin 4-5 persoane au deținut experiența de lucru din echipa anterioară. S-a constatat că trei dintre membrii activi ai Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu și Sergiu Bogos au participat în toate echipele de cercetare științifică constituite, iar 8 colaboratori, între care Nicolae Moroșan, Paul Guja, Alexei Arvat, Dumitru Barbu, Mircea Ienișteea, Paul Mihail, Sergiu Roșca, Leonida Guștiuc au fost prezenți în echipele monografice ale regionalei, fără întreruperi, începând de la a doua campanie de cercetare (Nișcani, 1936).

Echipele monografice au încadrat în componența lor, în cea mai mare parte, membrii secțiilor active ale Institutului, precum și intelectuali din afara instituției, studenți ai instituțiilor de învățământ superior. Un prim pas în direcția organizării echipelor a fost lansarea apelurilor Institutului către intelectualii basarabeni, prin care aceștia erau solicitați să participe la cercetări. Pentru fiecare campanie în parte, la începutul anului în care aceasta urma să se desfășoare, s-a făcut înscrierea benevolă a doritorilor [10, p. 394-395]. Închegarea definitivă a echipelor nu a reprezentat însă un lucru ușor de realizat. Nu întotdeauna echipa constituită și-a menținut componența neschimbată până la plecarea în teritoriu. Au fost situații când aproape de data plecării în satul ales unii membri ai echipei și-au anunțat imposibilitatea de a participa la cercetări.

Cea mai mică ca număr și cea mai neexperimentată a fost echipa constituită pentru campania de la *Iurceni*, județul Lăpușna (1935). Ea a depășit cu puțin numărul de 12 membri convenit în ședința Comitetului, împreună cu studenții specializați în statistică, și s-a bazat pe experiența practică a unui singur membru al echipei, Petre Ștefănuță. Pe 31 iulie 1935, în ajunul plecării la Iurceni, s-a constatat că doi dintre membrii echipei monografice, Paul Mihail și L. Porumbescu, au fost nevoiți să renunțe la campania de cercetare din motive obiective. L. Porumbescu era unicul specialist în psihologie socială, care ar fi putut „lucra” problemele din acest domeniu [11, fila 23]. Un alt impediment a fost că Institutul nu a reușit să obțină de la Inspectoratul sanitar un medic „destinat complet pe lângă campanie”. Administrația instituției a căutat mai multe soluții, însă abia după intervenția șefului echipei, președintele de tribunal Aurel Sava, care a făcut uz de relațiile sale, a fost găsit „un domn absolvent al Facultății de medicină umană de la Iași, dl Grigorev”, care a luat în primire medicamentele și și-a asumat cercetarea „problemelor de cadru biologic” [11, fila 24].

În preziua plecării spre Iurceni, echipa monografică a Institutului număra, împreună cu Petre Ștefănuță, 14 persoane: „A. Sava, V. Adiasevici, T. Porucic și fiul său inginerul silvic, T. Știrbu, S. Bogos cu doi elevi statisticieni, dr. Grigorev, prof. Gonța, I. Popovici licențiat în teologie, I. Nichifor, absolvent al Facultății de Agronomie, d. Romanovici” [11, fila 23 verso]. S-a sperat că mai târziu se vor alătura L. Porumbescu și doctorul A. Erhan. Lista publicată a participanților la prima campanie a cuprins 12 membri, cu includerea doctorului A. Erhan și excluderea lui I. Nichifor [12, p. 33], la care se adăuga și un grup de statisticieni (2-3 persoane). Sursele timpului au indicat numele a doi statisticieni: V. Coloșencu și I. Miț [2, p. 395].

Pentru campania de cercetare a satului Nișcani „s-a putut organiza o echipă mai numeroasă”, compusă din 24 de membri, împreună cu 2 studenți statisticieni și 2 reprezentanți ai intelectualității din sat, învățătorii P. Stratan și C. Stratan [13, p. 396], [14, p. 46-47], deși în presă s-a anunțat anterior că va lucra o echipă din 25 de persoane [15]. Echipa a fost condusă de P. Ștefănuță. Față de prima echipă monografică a regionalei, aceasta a avut, pe lângă avantajul numeric, și pe cel al unei experiențe de lucru practic, deoarece 5 dintre membrii ei participaseră în campania de la Iurceni.

O echipă și mai numeroasă a lucrat la cercetarea comunei *Copanca* din județul Tighina. În sursele media s-a anunțat despre o „grupare” alcătuită din 28 de persoane [16, p. 120]. Lista nominală, reconstituită, potrivit datelor despre conferințele ținute de participanții la cercetările în teren și studiile elaborate în urma acestora, reflectate în publicațiile de specialitate, precum „Buletinul” I.S.R. din Basarabia și „Sociologie Românească”, a însumat 23 de membri [17, p. V], [18, p. 97] fără statisticieni. Numărul exact al statisticienilor și numele lor nu au fost însă indicate. Peste 50 la sută dintre membrii acestei echipe au avut experiența cercetărilor sociale practice din campaniile monografice anterioare.

Tendința creșterii numerice a echipelor și a capacității de muncă în teren, datorată sporirii experienței monografiștilor basarabeni, s-a menținut și în campania de cercetare a satului *Popeștii de Sus*. Echipa monografică, care a lucrat în acest sat, a numărat 32 de membri [19, p. 61] împreună cu studenții statisticieni și doi învățători din sat care au acordat un ajutor substanțial în organizarea muncii pe loc. Dintre membrii echipei monografice, 19 persoane (cca 70 %) au participat în campaniile anterioare, iar dintre ultimii, 11 intelectuali (peste 30 % din numărul total), între care Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat, Paul Guja, Mircea Ieniștea, Sergiu Bogos, Vasile Popovici, Dumitru Barbu, Șergiu Roșca, Ioan Antonovici, erau la a 4-a și la a 3-a campanie de cercetări în teren.

Interesul pentru campaniile de cercetări monografice s-a amplificat odată cu schimbarea statutului Institutului central și al regionalelor lui din instituții particulare în instituții de stat (1939). Cercetările în teren au fost avantajate și de modul nou de finanțare, aprobat pentru Serviciul social obligatoriu organizat de stat în care a fost încadrată instituția diriguitoare a acestora împreună cu subdiviziunile sale regionale. Trebuie să admitem, astfel, că echipa monografică a regionalei basarabene, antrenată în campania de cercetare a satelor *Dășcova* și *Vâprova*, jud. Orhei (1939),

a avut o componență numerică mai mare sau cel puțin egală cu cea anterioară și, indubitabil, o capacitate de organizare și o experiență de lucru științific în teren mai avansate. În luna mai 1939, la etapa pregătirii pentru această campanie s-a anunțat că „echipa se va compune din 25-30 de persoane” [20, p. 203], fără personalul tehnic ajutător (statisticieni, fotografi, pictori, etc.). Însă date mai exacte privind componența numerică și nominală a acestei ultime echipe a Institutului regional nu s-au găsit. Ultimul raport privind activitatea instituției de cercetări sociale basarabene, perfectat la începutul anului 1940, a inclus doar o informație succintă despre faptul că s-au studiat satele *Vâprova* și *Dășcova* [9, p. 607], iar un document care se referă la activitatea căminului cultural „Pan Halippa” din comuna *Vâprova* din perioada 1939-1942 a concretizat doar că „în vara anului 1939 în comună ... s-a aflat o echipă monografică” [21, fila 24], că „la monografia satului au lucrat învățătorii locali împreună cu echipa monografică” [21, fila 29 verso] și că „s-a făcut monografia însă nu ... s-a trimis niciun exemplar” [21, fila 29 verso] pe adresa căminului cultural din localitate.

PREGĂTIREA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ A CAMPANIILOR DE CERCETARE ÎN TEREN

În vederea pregătirii echipei pentru activitatea de cercetare științifică în teren, Institutul a organizat înainte de fiecare campanie instruirea teoretică a participanților la viitoarele cercetări. Secția Sociologică a ținut ședințe în cadrul cărora au fost popularizate lucrări ale specialiștilor consacrați în domeniu, reprezentanți de vază ai Școlii sociologice de la București, precum Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri Stahl, Octavian Neamțu, Anton Golopenția ș.a. [22], care au elaborat baza teoretică a cercetărilor monografice atât pentru echipele organizate de Seminarul de la București, cât și pentru echipele monografice formate de institutele regionale. Ședințe speciale au fost consacrate discutării metodelor de lucru în teren și examinării conceptului *cadrelor* și *manifestărilor*, în conformitate cu care au decurs cercetările monografice. La ședințele preliminare monografiștilor le-au fost repartizate subiectele ce urmau să le studieze în teren, potrivit cu formarea profesională și de specialitate a fiecăruia.

Primele ședințe de pregătire către campaniile de cercetare au fost organizate de Secția Sociologică a Institutului regional în decembrie 1934. În cadrul a două ședințe, la care au fost prezenți toți membrii secției și unii reprezentanți ai Secției Economice, s-a pus începutul familiarizării intelectualilor basarabeni cu teoriile și metodele monografiei sociologice.

În decursul lunilor ianuarie și februarie 1935, Secția Sociologică a organizat „un ciclu de cinci ședințe, la care s-au discutat principiile monografiei sociologice” [23, p. 394]. La aceste ședințe, Petre Ștefănuță a susținut comunicările: *Monografia sociologică și cunoașterea vieții satului românesc și Problema cadrelor și manifestărilor în sistemul sociologic al profesorului D. Gusti*, iar Aurel Sava a vorbit despre *Satele răzășești din Basarabia și cadrul istoric în monografia sociologică*.

Dintre membrii secțiilor Institutului, care au participat la ședințele monografice din timpul iernii, numai 6 persoane au putut participa la cercetări. Din această cauză, în lunile mai și iunie 1935, au fost organizate pentru grupul monografic reconstituit alte 9 ședințe la care s-au discutat metodele de lucru în teren și s-au distribuit fiecărui monografist problemele ce urma să le investigheze.

Acest model de pregătire preliminară a fost utilizat, cu mici schimbări, înainte de fiecare campanie. Ședințele de instruire au continuat și în timpul cercetărilor în teren, fiind combinate cu prezentarea unor rezultate ale cercetărilor sau chestiuni organizatorice, inclusiv legate de reacția sătenilor la aplicarea anumitor metode de cercetare și la unele constatări privind realitatea locală, efectuate de monografiști. Pe măsură ce echipele monografice au întrunit un număr tot mai mare de membri, înzestrați cu experiența cercetărilor în teren obținută prin participarea în campaniile anterioare, nu a mai fost nevoie de noi ședințe de instruire, în schimb, a crescut numărul de ședințe organizatorice în timpul desfășurării campaniilor. Există confirmări documentare că la Popeștii de Sus (1938), începând cu 31 iulie, au fost organizate în teren 10 ședințe la care au fost prezenți membrii echipei, iar la unele dintre acestea a participat și intelectualitatea locală [24, p. 415-418]. La prima ședință, la care s-au întrunit exclusiv membrii echipei monografice, Petre Ștefănuță a prezentat comunicarea *Metoda monografică* și tot atunci au fost distribuite subiectele pentru cercetare potrivit cadrelor și manifestărilor vieții sociale a satului. La fiecare dintre ședințele ce au urmat, au fost prezentate rezultatele preliminare ale cercetărilor efectuate și au continuat instruirile metodice. Astfel, în ședința din 8 august au fost instruiți membrii monografiști în privința completării formularelor despre alimentația sătenilor, în ședința din 12 august s-a discutat despre completarea fișelor privind studiul vieții economice a gospodăriilor etc. [24, p. 416-418].

Toate campaniile monografice în teren au demarat cu ședințe festive de deschidere a lucrărilor de cercetare științifică, la care au fost invitați toți sătenii și la care s-a anunțat programul de activitate al echipei pe

durata aflării în sat. În cadrul adunărilor de deschidere s-au explicat obiectivele urmărite de Institutul social prin aceste campanii, problemele pentru cercetare și modalitățile de lucru preconizate a fi aplicate.

ASPECTE ALE VIEȚII SOCIALE RURALE CERCETATE MONOGRAFIC

Cercetările Institutului Social Român din Basarabia au purtat numele de cercetări monografice, fiindcă în activitatea desfășurată în teren membrii echipelor s-au condus după principiile monografiei sociologice. Monografiștii au recunoscut că prin cercetările realizate și prin studiile publicate inițial, se aflau încă „departe de a fi făcut operă pur monografică” [25, p. 398]. O serie de cauze obiective, între care experiența monografică redusă, perioada scurtă a desfășurării campaniilor și faptul că unii membri ai echipelor prin aceste campanii au luat pentru prima dată contact cu viața satului, i-a împiedicat să adâncească studiul problemelor așa cum cereau principiile monografiei sociologice. Experiența pe care au acumulat-o cu fiecare campanie în plus a făcut ca treptat să însușească și să practice tot mai reușit tehnicile de lucru ale metodei monografice.

Metoda cercetării monografice aplicată în timpul campaniilor în teren a inclus cercetarea aspectelor caracteristice celor patru cadre ale vieții unității sociale (cosmologic, biologic, psihologic și istoric), considerate definitorii pentru viața socială a oricărei localități. Pentru descrierea *cadrelui cosmologic* trebuiau cercetate: geologia, hidrologia, arheologia satului, așezarea geografică a moșiei localității în cuprinsul regiunii din care face parte, formele de relief, structura și tipul satului în raport cu elementele fizice ale locului și cu ocupațiile impuse locuitorilor de mediul fizic, natura, solul, fauna și flora, raportul dintre natură și locuința oamenilor. În vederea întregirii *cadrelui biologic* s-a impus cercetarea stării materiale a satului, stării sanitare și igienice a gospodăriilor, alimentației locuitorilor, plantelor medicinale și practicării tratamentelor cu plante, structurii etnice a locuitorilor ș.a. *Cadrul psihologic* prevedea cercetarea credințelor, moralității, influențelor exterioare asupra vieții spirituale a satului, iar *cadrul istoric* – examinarea trecutului satului, evoluției sale în timp, a familiilor și tradițiilor păstrate, bisericii și cronicii ei, cunoașterea personalităților remarcabile din trecutul și prezentul satului.

În conformitate cu sistemul sociologic monografic, elaborarea monografiei satului cercetat a solicitat în mod obligatoriu cercetarea detaliată și cuprinzătoare a genurilor de activitate proprii localităților, acestea determinând evoluția vieții sociale a unității. Prin urma-

re, un obiectiv însemnat al echipei monografice a fost studierea a patru tipuri de manifestări ale vieții sociale – economice, spirituale, politice și juridice.

Pentru asigurarea cercetării competente a *cadrelor* și a *manifestărilor* vieții sociale, problemele și aspectele stabilite pentru cercetare au fost distribuite membrilor echipelor în funcție de studiile și specializarea profesională a fiecăruia. În cazurile în care acest lucru nu a fost posibil, temele destinate cercetării au fost repartizate membrilor echipei, care, prin pregătirea lor profesională, se aflau în arii înrudite de specializare. În această ordine de idei, s-a putut constata că prof. dr. Nicolae Moroșan, geolog de profesie, colaborator al Institutului de Geologie al României, a cercetat geologia, hidrologia, arheologia și preistoria satelor Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus; Petre Ștefănuță, licențiat în filologie cu specializare în folcloristică, profesor în sistemul școlar, a studiat manifestările spirituale, datinile, obiceiurile, bibliotecile țărănești particulare și folclorul în cadrul tuturor campaniilor de cercetare organizate de Institut și în cadrul unor expediții ghidate de alte instituții; Teodosie Știrbu, licențiat în științe economice, profesor de liceu, președinte al Asociației economiștilor din Basarabia, a cercetat manifestările economice la Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova, precum și în alte sate din cuprinsul Basarabiei (Văleni din jud. Cahul, spre exemplu); Sergiu Bogos, licențiat în științe economice, profesor, a studiat diverse aspecte din viața economică a satelor, fiind membru fidel al tuturor echipelor monografice ale Institutului, el a întocmit împreună cu studenții statisticieni fișele demografice și economice, s-a ocupat de problema mișcării cooperatiste din Copanca, Popeștii de Sus și din împrejurimile acestora, a prezentat satul Nișcani în lumina datelor statistice; prof. univ. Gheorghe Năstase, doctor în geografie, și Paul Guja, licențiat în geografie, profesor școlar, au studiat exclusiv problemele ce țineau de geografia localităților la cercetarea cărora au participat; Alexei Arvat, doctorand în științe ale naturii, s-a ocupat constant de investigarea regnului vegetal, plantelor ornamentale și medicinale întâlnite în satele investigate, cu excepția satului Iurceni, la cercetarea căruia nu a participat; inginerii agronomi Grigore Vrabie, A. Meleghi, T. Rusnac, Leonida Guștiuc au cercetat agricultura, ramurile acesteia specifice fiecărui sat, precum pomicultura la Copanca, viticultura și vinificația, cultura cerealelor și muncile agricole la Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova; Sergiu Roșca, licențiat în teologie, a cercetat viața religioasă a satelor, începând cu Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus și încheind cu satele din regiunea codrilor centrali, la Popeștii de Sus obiectul cercetării sale fiind fenomenul inochentismului, foarte răspândit în

regiunea de nord a Basarabiei; prof. univ. dr. Nicolae Florov, cunoscut pedolog basarabean, a studiat agrogeologia regiunii Copanca; medicii umani V. Grigorev, A. Erhan, asistenta universitară la Iași Olga Necrasov, doctorii veterinari I. Grădinaru și P. Grosu au avut misiunea să cerceteze exclusiv probleme ce țineau de domeniul formării lor profesionale; profesorii din sistemul preuniversitar Dumitru Barbu, Constantin Braga, Olga Braga, Vasile Popovici au studiat diverse aspecte ale vieții culturale, educației, școlarizării rurale; Vasile Cotigă, licențiat în drept și filozofie, s-a ocupat de studiul manifestărilor politico-administrative și juridice; sculptorul și profesorul de desen, Ioan Antonovici, și profesorul de desen V. Adiașevici au cercetat viața artistică, anumite aspecte estetice precum ornamentarea interioarelor, mobilierul, țesături, broderii și alte manifestări artistice.

Tehnicile de lucru însușite și practicate de către monografiști în procesul cercetării au fost observarea directă a faptelor în teren, înțelegerea obiectivă a fenomenelor sociale, notarea datelor pe fișe, întocmirea diagramelor, schemelor, desenelor necesare, interviuarea informatorilor săteni și a reprezentanților autorităților publice, executarea fotografiilor, comunicarea rezultatelor obținute unul altuia, perfectarea și completarea permanentă a dosarului problemei de cercetare.

Pentru realizarea cercetărilor propuse și colectarea materialului sociologic, informațional și documentar, membrii echipei monografice au realizat în fiecare sat zeci de interviuri cu sătenii, au îndeplinit sute de anchete sociologice după formulare tip, au completat formulare medico-sociale, fișe alimentare, formulare pentru studiul vieții economice a gospodăriilor, au întocmit fișe statistice economice și demografice, au vizitat sute de gospodării, au transcris sute de basme, cântece populare, descântece, au făcut înscrieri fonografice ale pieselor muzicale folclorice. Pentru documentarea multor probleme cercetate, au făcut sute de fotografii, au urmărit și observat zeci de procese și fenomene etc.

Aceste acțiuni s-au desfășurat programat, în conformitate cu planurile de investigare întocmite de către monografiștii sosiți în teritoriul referitoare la fiecare problemă fixată pentru cercetare. Campaniile de cercetare durau cel puțin 3 săptămâni. În cele mai bune cazuri, din punctul de vedere al asigurării financiare, cercetările s-au extins pentru o lună și câteva zile. De obicei, luna august era rezervată campaniilor de cercetare în teren, însă uneori acestea anticipau sau depășeau termenul stabilit. Monografiștii Petre Ștefănuță, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat au revenit în teren de câteva ori de-a lungul lunilor și chiar a anilor pentru a

preciza anumite rezultate. Monografistul Grigore Vrabie a început cercetările în satul Popeștii de Sus cu 10 zile mai devreme pentru a observa muncile agricole de vară care în luna august ar fi fost încheiate deja, iar Olga Necrasov, fiind plecată la studii în străinătate în timpul campaniei din același sat, a efectuat cercetările antropologiei și grupurilor sanguine mai târziu. Petre Ștefănuță a revenit la Popeștii de Sus în timpul iernii pentru cercetarea clăcilor de tors, șezătorilor, precum și a obiceiurilor legate de sărbătorile de iarnă.

Cercetările monografice au reprezentat o operă colectivă și reușita lor a depins în mare măsură de solidaritatea cercetătorilor și de posibilitatea de a se folosi fiecare de rezultatele muncii celorlalți. Pentru asigurarea solidarității constructive și a eficienței muncii de cercetare efectuate într-o perioadă extrem de restrânsă, echipele monografice au aprobat și au respectat în teren reguli unice de comportament, disciplina organizatorică colectivă și indicațiile șefului de echipă. Potrivit documentelor timpului, monografiștii basarabeni l-au ales șef al primei echipe, destinate cercetării satului Iurceni, pe Aurel Sava, care a condus lucrările până la 22 august 1935. De la această dată conducerea a fost preluată de Petre Ștefănuță, acesta fiind reales de fiecare dată pentru campaniile ulterioare.

Petre Ștefănuță a pledat pentru respectarea *Regulamentului de funcționare a cercetărilor monografice* [26, fila 3-6] și semnarea de către monografiști a unei *declarații* în acest sens [26, fila 1-2], preluând, astfel, modelul de tratare a monografiștilor practicat de Institutul central. Regulamentul stipula un șir de obligații pe care monografiștii trebuiau să le respecte în teren, legate de data sosirii și plecării, de condițiile călătoriei spre destinație, de relația de subordonare față de administrația echipei, cazare, orele de lucru, ședințele plene, munca în echipă, psihologia și moralul monografic, pedepse și distincții [26, fila 3-6].

CONCLUZII

Importanța primordială a campaniilor monografice în teren a fost determinată de valoarea rezultatelor cercetării științifice a realităților sociale a satelor. Campaniile de cercetare au condus la organizarea unei arhive bogate de material documentar sociologic, economic, istoric, geologic etc., pus la dispoziția oricărui cercetător interesat din acea perioadă și de neprețuit pentru viitor, dacă nu ar fi dispărut în condiții bănuite, însă necunoscute exact.

Materialul documentar colectat, care a reușit să fie procesat, a format conținutul comunicărilor științifice prezentate de monografiștii basarabeni în ciclurile de conferințe pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor,

manifestații științifice organizate anual de Institut, după încheierea campaniei monografice, pe parcursul lunilor octombrie-martie. Acele comunicări au constituit baza studiilor științifice privitoare la viața socială a satelor cercetate, care au fost publicate în revistele de specialitate ale Institutului sociologic central și ale Institutului regional sau au apărut în formă de lucrare aparte.

Dintre toate activitățile Institutului, cercetările monografice ale localităților basarabene reprezintă cea mai convingătoare dovadă a cercetărilor științifice efectuate cu ajutorul unui suport teoretic solid și în corespundere cu cerințele pentru acest gen de lucrări. Monografiștii basarabeni au respectat cu strictețe rigurile față de lucrările în teritoriu și au manifestat o atitudine plină de responsabilitate față de activitatea asumată. Prevederile programatice ale Institutului Social Român din Basarabia cu privire la cercetarea monografică a localităților depășesc realizările atinse, având în vedere că cercetarea unei serii extinse de localități din zona Codrilor Centrali și întocmirea monografiei acestei regiuni, pregătirea și publicarea monografiilor localităților cercetate, întocmirea monografiei Chișinăului etc. pe care și le-a propus instituția regională, au rămas la nivel de deziderate sau la început de cale. Totuși, a reușit cercetarea a 6 localități basarabene și publicarea a două volume ale „Buletinului” I.S.R. din Basarabia, care au cuprins rezultatele cercetărilor întreprinse în satele Iurceni, Nișcani și Copanca.

Ca urmare a expedițiilor monografice și a cercetărilor sociale în satele desemnate, au fost scoase în evidență un șir de probleme stringente care afectau viața satelor basarabene, iar pentru o parte dintre acestea membrii echipelor monografice au găsit soluții sau au formulat posibilități de abordare.

Dificultățile de ordin financiar au împiedicat realizarea în termenii stabiliți sau atingerea, în general, unor obiective programatice, importante pentru viața socială a Basarabiei, iar evenimentele dramatice din vara anului 1940, când Basarabia a căzut sub ocupație sovietică, au avut ca urmare lichidarea Institutului regional de cercetări științifice în domeniul social.

BIBLIOGRAFIE

1. Georgescu M. Institutele Sociale regionale. În: Sociologie Românească, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938.
2. Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău: „Tiparul Moldovenesc”, 1937.
3. Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului Nișcani din județul Lăpușna. În: Cuvânt Moldovenesc, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.
4. Idei și fapte. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău: „Tiparul Moldovenesc”, 1939.

5. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938.

6. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 9/1938.

7. Institutul Social Român din Basarabia și încadrarea lui în Serviciul Social. Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939.

8. Ștefănuță P. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 2. Chișinău, 1991. 508 p.

9. Știrbu T., Ștefănuță P. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942.

10. Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

11. Scrisoarea lui Ștefănuță P. către Halippa P. În: Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Pan Halippa, dosar 964/1932-1940.

12. Știrbu T. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: Sociologie Românească, anul I, nr. 2, februarie 1936.

13. Cercetările monografice de la Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

14. Ștefănuță P. Activitatea monografică a Institutului Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul I, nr. 10, octombrie 1936.

15. Cuvânt Moldovenesc, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.

16. Viața Basarabiei, anul VII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938.

17. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău: Tiparul Moldovenesc, 1939.

18. Ștefănuță P. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul III, nr. 1-3, ianuarie-martie 1938.

19. Ștefănuță P. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: Viața Basarabiei, anul VII, nr. 11, noiembrie 1938.

20. Ștefănuță P. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 1. Chișinău, 1991. 360 p.

21. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul Fundația Culturală Regală. Cămine, dosar 27-59/1926-1943.

22. Gusti D. Sociologia militans. Introducere în sociologia politică. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 3, București, 1935, 614 p.; Stahl H. H., Tehnica monografiei sociologice. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 2, București, 1934, 183 p.; Herseni T. Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D. Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 1, București, 1934, 166 p.; Stahl H. H. Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol” Serviciul Social, 1939; Îndrumări pentru monografiile sociologice. București, 1940, 214 p.

23. Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

24. Ștefănuță P. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938.

25. Comunicările despre Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

26. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 2/1931.

Andrei Mudrea. *În memoriam*. 2015, t. m. p.
160 × 100 cm